

DIDACTIEF Special

OPINIE EN ONDERZOEK VOOR DE SCHOOLPRAKTIJK

in samenwerking met

Innoveren met LEF

Colofon

Deze special is gemaakt in samenwerking met en met financiële ondersteuning van het LEF (Leiden Education Fieldlab). Een netwerk met een fysieke locatie waar onderwijsprofessionals met passie en een actieve rol binnen het onderwijs samen kunnen innoveren en onderzoeken. Meer weten? Kijk op: www.hetlef.nl

Coördinatie en eindredactie: Sanne van der Linden (het LEF) en Paulien de Jong (Didactief)

Coverbeeld: Lars Scholten, CyBear
Vormgeving: FIZZ I Digital Agency – www.fizz.nl

Aan deze special werkten mee:

Annette ter Haar, Bobbie Vermeer, Dik Maandag, Erwin de Vos, Hester van der Meij, Hilde Swets, Ilja van Santen, Isabelle van der Eijk, Jens Fick, Leny Baas, Luc Stevens, Maaik van der Heide, Maartje Dijkstra, Marijke Mullender-Wijnsma, Myra Warmer, Oskar ter Mors, Rosemarijn Merkus, Sander Dankelman, Sander van Weerlee-Feenstra, Sjoerd Jenninga, Yfke de Jong.

Voor meer informatie over specials kunt u zich wenden tot de redactie van Didactief, Panamalaan 1L 1019 AS Amsterdam, tel. 06 20 61 20 70, www.didactiefonline.nl, redactie@didactiefonline.nl

De redactie dankt de volgende sponsor:

Vonk-activiteiten

Bij het LEF zijn geen workshops of lezingen, maar vonkactiviteiten, bedoeld om een sector-overstijgend onderwijsthema 'aan te vonken' en ruimte te houden voor een creatief proces rond dat onderwijsthema. Naast vonkactiviteiten organiseert het LEF ook 'Samen leren sessies' waar een vraag van een onderwijsprofessional of organisatie centraal staat en het collectief wordt benut om vanuit de verschillende perspectieven naar de vraag te kijken. Ook vinden er diverse onderwijs-evenementen plaats, zoals de *Nacht van de Leraar*, het toets-avontuur, onderwijsvragenlabs en diverse onderwijsfestivals. Het LEF neemt deel aan de Leidse onderwijstafel, de lokaal educatieve agenda en verschillende Leidse projecten als Onderwijs Netwerk Zuid-Holland, Leidse Aanpak voor Talentontwikkeling en Leiden2022. Daarin staan onderwijsvernieuwing en professionalisering centraal, net als bij de eigen activiteiten.

> Zien hoe het LEF werkt?
Kijk op:

Innoveren met LEF

Het onderwijs staat voor grote uitdagingen die we niet alleen in de eigen sector moeten en kunnen oplossen. Lange tijd was het de tendens om de klasdeuren open te gooien en bij elkaar mee te kijken. Het LEF gaat verder en zegt: **open je schoolorganisatie en kijk bij, praat met en leer van andere sectoren**. Het 'niet weten', inzichten van anderen, dieper in je vraag duiken en 'schuren' helpen bij ontwikkelen, innoveren en professionaliseren in het onderwijs.

6

Professionaliseren 3.0

Bij congressen en trainingen willen de meeste leraren direct een praktische koppeling naar hun lespraktijk, maar is dat altijd wenselijk? Vier deskundigen reageren op een stelling.

8

Wat brengt jou hier?

Een dag op het Leiden Education Fieldlab in Leiden. Wie komen hier, wat willen ze leren en wat verwachten ze ervan?

12

Hinkelend naar binnen

Dat bewegend leren goed kan zijn voor de leerprestaties is bekend. Maar hoe precies, daar zijn nog veel vragen over. In Leiden zijn leerkrachten daarom het project Bewegend Leren 2.0 gestart.

En verder:

4 De klas uit: **Project Maandag**

14 Ruimte houden voor innovatie **16** Faits Divers

Stilstand is vooruitgang

Robert: ‘Toen ik als middelbare scholier vanuit een Brabants dorp naar school in Eindhoven fietste, kwam ik elke dag langs een grote poort met stevige, gemetselde palen: de ‘heilige’ grond van Natuurkundig Laboratorium (NatLab), de onderzoeksafdeling van Philips. Het immense terrein met al die gebouwen maakte indruk. Zoveel dat ik er jaren later aan terugdacht, toen ik in het hoger onderwijs werkte (als directeur aan de Faculteit Educatie van de Hogeschool Leiden, red.).

Ik vroeg me af: hebben wij op school onze *research and development* wel goed geregeld? Zijn we hier bezig met het onderwijs van de toekomst? De vraag stellen is hem beantwoorden. Wil je je werk als lerarenopleider en leraar goed doen, dan zijn onderzoek en innovatie cruciaal. We hebben een plek nodig waar we leraren van de toekomst opleiden en waar onderwijsprofessionals met andere sectoren wezenlijke uitdagingen als het lerarentekort en kansengelijkheid, kunnen aangaan.’

‘Professionalisering neigt naar praktisch, morgen toepasbaar’

Sanne: ‘Toen Robert dit verhaal vier jaar geleden vertelde tijdens de *Leidse onderwijstafel* sloeg de vonk over bij de aanwezige bestuurders en gemeente Leiden. De tijd was rijp om het verlangen ‘leraren van de toekomst op te leiden’, samen verder uit te werken. In 2018 werd het LEF (Leiden Education Fieldlab) geboren, in 2019 kregen we een ruimte in een schoolgebouw. Sindsdien delen onderwijsprofessionals uit voorschoolse educatie, po, vo, mbo, hbo en wo samen met ondernemers, gemeente en musea hun kennis op kernactiviteiten als: onderwijs verzorgen, leraren opleiden, innoveren, praktijkonderzoek doen en leidinggeven.

Het LEF is een plek geworden om na te denken, stil te staan in de dagelijkse hectiek die onderwijs anno nu is, al dan niet versterkt door oplopende lerarentekorten.’

Robert: ‘Stilstaan in het onderwijs zijn we niet gewend. Wie neemt er – behalve tijdens een studiedag – nou écht de tijd om te reflecteren? STWT-bestuurder Joke Middelbeek nam die ruimte wel toen zij in 2019 besloot zestien scholen in Amsterdam Nieuw-West te sluiten. Ze gaf haar mensen een week rust om na te denken hoe scholen het

lerarentekort te lijf kunnen gaan. Een week later lag er een plan op tafel, waarin wordt voorgesteld de wijk bij de scholen te betrekken, zodat leraren zich vooral kunnen richten op taal, lezen, rekenen, schrijven en wereldoriëntatie. Het is een mooi voorbeeld van wat het LEF beoogt: mentaal en fysiek ruimte creëren om uiteindelijk samen tot onorthodoxe inzichten oplossingen te komen.’

Sanne: ‘Leraren zijn, mede door het lerarentekort, zo opbrengst- en resultaatgericht geworden. Alles rond professionalisering neigt naar praktisch, naar morgen toepasbaar, de bakens verzetten. Bij het LEF zeggen we: vertraag en denk erover na. “Het niet weten” mag ook de opbrengst zijn.’

Robert: ‘Voor sommigen is het “vertragen”, maar je kunt ook zeggen: je richten op ontdekken van de diepere laag. Hoe waardevol is het om co-creërend te studeren op thema’s als persoonsvorming, de aansluiting po en vo en hoger onderwijs, meer doorlopende leerlijnen? Samen ben je in staat het diepere niveau aan te raken dat andere, vaak wezenlijker ideeën naar boven haalt voor de middellange of langere termijn.

Ik zou alle leraren, directeurs en bestuurders willen uitnodigen om eens achterover te leunen. Sta even stil. Laat je verrijken, verrassen en ontregelen op een goede manier. Het kan wonderen verrichten.’ ■

Robert Viëtor is initiatiefnemer van het LEF
Sanne van der Linden is projectleider bij het LEF

Begaafde leerlingen in de **aan-stand**

Hoe kun je onderpresteerders in het regulier onderwijs bij de les houden en voorkomen dat ze uitvallen? In Leiden doen ze dat al bijna twee jaar met **Project Maandag**. 'Een heel fijn begin van de week. Ik krijg er zoveel energie van, dat ik daar de rest van de week op kan teren.'

De meeste mensen deugen, schreef journalist Rutger Bregman in 2019. Maar deugt die stelling eigenlijk wel? Dat vragen twaalf Leidse leerlingen in leeftijd variërend van 10 tot 17 jaar zich af. Met straatinterviews hopen ze het antwoord te vinden. Als de gesprekken niet veel opleveren besluiten ze een enquête op te tuigen die in korte tijd ruim vijf-

honderd keer wordt ingevuld. Met prikkelende en concrete vragen, zoals: waarom deugen mensen in de zorg wel en terroristen juist niet, uitgesplitst naar religie. Zo krijgen de leerlingen inzicht in hoe de samenleving

tegen deze stelling aankijkt. Inmiddels zitten ze in de volgende fase, waarin ze de enquêtes analyseren. Ook denken ze na over hoe ze hun bevindingen over een paar weken kunnen presenteren.

Genoemde opdracht wordt uitgevoerd in het kader van Project Maandag. Een buitenschools project voor cognitief sterke leerlingen die op hun scholen niet genoeg geprikkeld worden en daardoor dreigen uit te vallen. Er zijn geen keiharde criteria. Docenten en mentoren beoordelen individueel voor wie Project Maandag iets zou kunnen betekenen. 'Vaak zijn ze heel intelligent en ondervinden ze op school cognitief weinig uitdaging,' zegt Yfke de Jong, coördinator van Project Maandag. Ze gaan hier elke maandag buitenschools aan de slag met een zelfgekozen onderwerp. Als Echa-specialist (*European Council for High Ability, red.*) voor hoogbegaafdheid onderzoekt De Jong met deze leerlingen wat ze nodig hebben. 'In het reguliere

onderwijs draait het uiteindelijk om leerdoelen en om toetsresultaten. Wij denken dat de groep juist veel baat heeft bij de aandacht voor het proces en bij dit project kunnen we daar de ruimte voor nemen. Leerlingen bedenken zelf een vraag en gaan die onderzoeken zonder te weten waar ze uitkomen.'

Podcast en escape-room

In blokken van acht weken gaan ze aan de slag. Ze bepalen zelf wie welke rol of taak invult, ze maken zelf een planning en ze bedenken op wat voor manier ze hun uitkomsten gaan presenteren. Docent Oskar ter Mors coacht de leerlingen samen met De Jong. 'Er komen hier heel mooie dingen tot stand. Zo maakten ze een podcast-reeks over onbekende Leidse fenomenen, zoals 'Goeie Mie, een 19-eeuwse Leidse gifmengster. Het project heeft ook al eens in de ruimte van Project Maandag een echte escape-room over de Koude Oorlog opgeleverd, speciaal voor familie en vrienden.' Ter Mors is docent geschiedenis op het Bonaventura-college. 'Ik houd ervan om in mijn lessen gebruik te maken van verschillende en soms ook ongebruikelijke werkvormen.' Laatst vertelde hij over de Engelse suffragette Emily Davison, die zich tijdens een paardenrace voor het paard van de koning wierp en dat met de dood moest bekopen. Daarbij liet hij zijn leerlingen ook nadenken over de acties van de suffragettes; brandstichting, stenen door ruiten en hedendaags terrorisme. 'Mijn benadering viel kennelijk ook de schoolleiding op en daarom hebben zij mij gevraagd om ook in Project Maandag mee te draaien.'

Van uit- naar aan-stand

Als docenten op de scholen in het samenwerkingsverband Leiden en omstreken in hun klas een leerling

'Er komen hier mooie dingen tot stand'

>Meer weten?
Beluister de radio
LEF podcast over
Project Maandag op:

‘De rust en weg zijn uit hun drukke schoolomgeving, maakt dit een heel fijne plek. Leerlingen kunnen hier helemaal zichzelf zijn. Er moet niets en er kan heel veel,’ zegt Yfke de Jong, coördinator van Project Maandag.

zien die baat kan hebben bij het project, dan trekken ze aan de bel bij de mentor. Er volgt dan een gesprek met de leerling en de ouders. De Jong: ‘Wat we willen bereiken is dat we deze leerlingen, die te vaak en te veel in de uit-stand staan, via deze uitdaging weer in de aan-stand krijgen.’

Een belangrijke succesfactor in het project is de plek. Aan de Lammenschansweg in Leiden staat een oud gymnasium gebouw waar het LEF in huist. ‘De rust hier, het feit dat de leerlingen weg zijn uit hun drukke schoolomgeving,’ zegt De Jong, ‘maakt dit een heel fijne plek voor hen. Ze kunnen hier helemaal zichzelf zijn. Er moet niets en er kan heel veel. En hoewel de leerlingen heel verschillend zijn, accepteren ze elkaar allemaal. Ze herkennen veel van de anderen in zichzelf en leeftijd speelt in de samenwerking geen enkele rol.’ Isabelle van der Eijk (10) kan dat bevestigen. Ze zit in 2-gymnasium van het Bonaventuracollege. ‘Ik vind hier wel de aansluiting met de groep, die ik in mijn eigen klas vaak mis.’

Geen buitenbeentjes

Een van de leerlingen twijfelt of de planning zoals die er nu ligt, nog wel goed is. Ze roept de groep bij elkaar en samen kijken ze wat ze vandaag nog moeten doen. Op een whiteboard passen ze hier en daar wat aan. Al snel ontspint zich een pittige discussie voor wie ze binnenkort de presentatie gaan houden. ‘Als er ook jongere kinderen komen, zullen we daar rekening mee moeten houden in ons taalgebruik en de woord-

keuze,’ zegt er een. ‘Dat valt wel mee,’ reageert een ander. ‘Als ze hierin geïnteresseerd zijn, kun je ook verwachten dat ze veel woorden wel kennen.’ Bobbie Vermeer (13) laat zich er niet door van de wijs brengen. In al het geroezemoes werkt ze ongestoord door op haar laptop. Ze zit in 2 gymnasium van het Rijnlands Lyceum in Oegstgeest. Ze neemt pas vier weken deel aan het project, maar voelt zich al helemaal thuis. ‘Ik mis nu wel een dag in de week een vak als wiskunde, dus ik moet even kijken of dat goed blijft gaan. Maar als het even kan, wil ik hier zo lang mogelijk blijven. Wat ik alleen een nadeel vind, is dat het op maandag is. Juist omdat ik het zo leuk vind, had ik het liever later in de week.’ Isabelle staat daar anders in. ‘Na het weekend vind ik Project Maandag juist een heel fijn begin van de week. Ik krijg er zoveel energie van, dat ik daar de rest van de week op school mee vooruit kan.’

Inmiddels hebben drie leerlingen inkopen gedaan voor de lunch. In de huiskamer eet de hele groep soep en boterhammen. Het is een geanimeerd gezelschap, waarbij De Jong en Ter Mors deel uitmaken van de groep. Het is duidelijk, hier is niemand een buitenbeentje, allemaal hebben ze de ruimte om op te bloeien. ■

‘Ze kunnen hier zichzelf zijn’

Professionele ontwikkeling is zinloos

Moeten scholingsactiviteiten altijd leiden tot een concrete verbetering van je lessen? Of kunnen ook activiteiten waar de link met je lespraktijk niet direct helder is, nuttig zijn?

Myra Warmer | Opleidingscoördinator en docent | Scholengroep Leonardo Da Vinci | Leiden | kernteamlid het LEF

‘Tijdens professionele activiteiten hoeft er niet altijd een directe koppeling met de lespraktijk te zijn. Scholing gaat immers ook vaak over nadenken over wie je bent als leraar en wat je visie op het leraarschap is. Als je daar inzicht in hebt, kun je gaan kijken wat jouw school te bieden heeft en waarin jij je kunt ontwikkelen.

In mijn werk als opleidingscoördinator ontmoet ik veel leraren die inspiratie putten uit themabijeenkomsten, congressen en andere activiteiten. We organiseren een deel zelf, specifiek voor onze scholen, en daarnaast wijzen we leraren op externe activiteiten, zoals de bijeenkomsten en ontmoetingen in het Leiden Education Fieldlab.

Mooi aan die bijeenkomsten is dat je er mensen van andere scholen en onderwijssectoren ontmoet en samen kunt bespreken hoe anderen met bepaalde thema's omgaan. Je bent dan misschien niet direct oplossingsgericht bezig, maar krijgt wel een beter begrip van hoe breed sommige kwesties spelen, zoals gelijke kansen bieden of differentiëren in de klas. Sommige leraren vinden het misschien geen prettig idee als ze niet direct concrete antwoorden krijgen. Ze willen graag input krijgen waarmee ze in principe de volgende dag al in de les aan de slag kunnen. Maar om je als professional te ontwikkelen, is een goed besef van hoe je als leraar bent een voorwaarde om goed les te kunnen geven. Dat geldt trouwens niet alleen voor startende leraren, ook zittende collega's hebben er belang bij om af en toe uit hun vertrouwde omgeving te stappen en kennis te maken met nieuwe inzichten.’

>Meer weten?
Beluister de podcast over Agora op:

Ilya van Santen | Leercoach Hogeschool Leiden en oprichter Agora Leiden

Leny Baas | Projectleider | Centrum Onderwijs & Innovatie | Hogeschool Leiden

‘Professionele ontwikkeling gaat over veel meer dan alleen je lessen verbeteren. Relevant zijn de relaties van leraren met leerlingen, ouders en collega's.

Dat is een belangrijk uitgangspunt bij het Centrum Onderwijs & Innovatie. Hier begeleiden we een team van coaches van Agora, een onderwijsconcept waarbij de interesses en talenten van leerlingen centraal staan. Agora-onderwijs kent geen tussentijdse toetsen, aparte leerjaren of lesrooster. In plaats daarvan werken leerlingen in een community aan hun eigen uitdagingen onder begeleiding van een coach. Deze aanpak vergt een specifieke rol van de leraren: leraren treden coachend op en stimuleren de leerlingen om uit te vinden hoe ze zich verder kunnen ontplooiën. Elke leerling ontwikkelt een persoonlijke leerroute.

Voor leraren die jarenlang klassikaal onderwijs hebben gegeven, is deze aanpak vaak wennen. Maar ze hebben heel bewust de overstap gemaakt vanuit het reguliere onderwijs. In onze begeleiding zetten we eerst een stap terug: wat is eigenlijk goed onderwijs, wie ben jij als mens, vanuit welke waarden werk jij en hoe kun jij als coach en teamlid bijdragen aan de ontwikkeling van leerlingen?

Het kost tijd om het vermogen te ontwikkelen om oordelen te vellen over wat in concrete situaties onderwijspedagogisch gezien wenselijk is. Je bent er niet met een middagje kennismaken met belangrijke tools. Jezelf ontwikkelen is een *ongoing process*.’

‘Leren is continu en samen’

Zonder koppeling aan de lespraktijk

Dik Maandag | senior-beleidsmedewerker onderwijs | Rijksuniversiteit Groningen

‘Professionele ontwikkeling levert het meeste voordeel voor leerlingen op als de scholingsactiviteiten gekoppeld zijn aan concrete praktijkvragen. Dat blijkt uit een literatuuronderzoek dat ik samen met collega’s van de RUG in 2017 publiceerde. We spitten vijftien hoogwaardige onderzoeksartikelen door, waarin de vraag naar het effect van professionalisering van leraren

op de cognitieve leerprestaties van leerlingen centraal stond. Goede scholingsactiviteiten bieden ruimte voor eigen vraagstukken, momenten waarop leraren hun kwesties samen tegen het licht kunnen houden en onder begeleiding kunnen zoeken naar mogelijke oorzaken en oplossingen. In

de waan van de dag is hier vaak geen tijd voor. Tijdens congressen of lezingen is er geen ruimte om je eigen situatie te analyseren. Zulke activiteiten hebben daarom doorgaans op zich geen effect op de leerprestaties van je leerlingen. Maar door zulke activiteiten onder te brengen in een breder scholingstraject kunnen ze toch nuttig zijn. Stel dat je leerlingen beter wilt motiveren tijdens de rekenles, dan kan een lezing over dat onderwerp interessante inzichten opleveren. Uit onze literatuurstudie blijkt ook dat samen leren beter werkt dan alleen leren. Sluit je dus als het even kan aan bij een groep collega’s met vergelijkbare vragen. In het hele land zijn er mooie voorbeelden van professionele leergemeenschappen, netwerken waarin leraren elkaar helpen en samen aan concrete producten werken. Maar ook binnen je team kun je een eind komen. Een voorwaarde is dat leraren zich veilig voelen, dat er op de school een cultuur is waar je fouten mag maken en systematisch met elkaar lessen bespreekt. Dat klinkt evident, maar ik kom toch nog vaak op scholen waar leraren vooral op hun eigen klas gericht zijn en weinig tijd hebben voor gezamenlijke analyses van het leren van leerlingen.’

‘Koppel scholing aan concrete praktijkvragen’

Luc Stevens | Emeritus hoogleraar Orthopedagogiek | Universiteit Utrecht | oud-directeur Nivoz

‘Deze stelling houdt het oude idee in stand dat opleiding en praktijk afzonderlijke zaken zijn. Dat idee klopt niet. Theorie en praktijk – denken en doen – horen bij elkaar. Leraren willen vaak dat scholing aan hun praktijkvragen gekoppeld is, en terecht.

Voor hen is het belangrijkste dat zij een goede interactie met de leerlingen bewerkstelligen. Die interactie is een voorwaarde voor goede leerprestaties: leraren hebben weliswaar hun instrumenten, zoals methodes, programma’s en toetsen, maar daar heb je alleen iets aan als de relatie goed is en er sprake is van een veilig leerklimaat. In een veilig leerklimaat durven leerlingen het te zeggen als ze iets niet begrijpen.

Helaas is het nu nog vaak zo dat leerlingen zich schamen als ze iets niet snappen. Ze zwijgen. Daardoor leren ze minder goed dan ze zouden kunnen. Ik wil graag alle leraren op het hart drukken om in de eerste plaats te investeren in je relatie met de kinderen. Leer ze om goede vragen te stellen.

Bij de stichting Nivoz starten we samen met de Erasmus Universiteit Rotterdam binnenkort een nieuwe masteropleiding voor het basisonderwijs. Bij de ontwikkeling van deze opleiding stonden we uiteraard ook stil bij de vraag hoe we van praktijk en theorie één geheel maken. Hoe doe je dat concreet? Daar is geen pasklaar antwoord op. Het hangt af van de vraag hoe je handelen en kennis definieert.

Maar dat theorie en praktijk geïntegreerd aangeboden moeten worden, staat buiten kijf. Dat betekent niet dat deelname aan congressen of lezingen ineens zinloos is. Ze leveren misschien niet altijd zoveel praktisch nut op, maar je kunt tijdens dat soort bijeenkomsten veel inspiratie opdoen en gestimuleerd worden om met een frisse blik naar je werk te kijken.’

‘Investeer in de eerste plaats in de relatie met je leerlingen’

Wat brengt *jou* hier?

Leerkrachten, opleiders, bestuurders, beleidsmedewerkers: op het Leids Education Fieldlab is dagelijks een diverse mix aan onderwijsprofessionals te vinden. Wat komen ze doen en waarom? Wat brengt een dag op het LEF hen? **Sander Dankelman, Jens Fick, Maartje Dijkstra en Erwin de Vos** vertellen.

Wie: *Sander Dankelman*,
verenigingsmanager PO-raad

Waarom ben je hier?

‘Ik deed mee aan een panelgesprek met leraren uit het po en vo en onderzoekers vanuit de universiteit en hogeschool over *evidence-informed* werken. We hebben het gehad over wat er nodig is om goed gebruik te kunnen maken van kennis uit onderzoek bij het verbeteren van de kwaliteit van het onderwijs. Bijvoorbeeld over hoe kennis uit de cognitieve psychologie kan helpen om beter taalonderwijs te ontwerpen. Het was een interessant gesprek, waarbij andere onderwijs- en on-

derzoekspersonals konden meeluisteren om hun denken te verrijken.’

Waar ben je naar op weg?

‘Naar een stevige kennisinfrastructuur voor het onderwijsveld, zodat leraren minder zelf het wiel hoeven uit te vinden. We kunnen dat in Nederland veel beter faciliteren. Veel sectoren zijn vele malen kleiner dan het onderwijs, hebben hun eigen kennisinstituut. Dus waarom wij niet?’

Wat verwacht je van het LEF?

‘Dat het werkveld, lerarenopleiders en kennisinstellingen met elkaar in contact brengt. Want we hebben elkaar hard nodig om problemen als het lerarentekort en teruglopende resultaten in het taal- en rekenonderwijs het hoofd te bieden. Maar om beter samen te werken, moet je elkaar wel eerst kennen. Voor mezelf is het LEF een mooie kans om te horen wat er speelt in de scholen en klassen. Dat heb ik nodig om mijn werk goed te kunnen doen. Vandaag vond ik het weer confronterend om te horen wat het lerarentekort en de coronacrisis doen met de capaciteit om te innoveren. Je kan mooie plannen hebben, maar als er te weinig collega’s zijn, komt dat toch in het gedrang.’

*‘Hier hoor ik wat er
speelt in de scholen’*

Wie: *Jens Fick*, Agora-coach op het Bonaventuracollege in Leiden

Waarom ben je hier?

‘Heel simpel: om te netwerken. Met een collega heb ik een handleiding ontwikkeld die zowel leerlingen als docenten helpt bij het maken van een portfolio bij het toetsen van wereldburgerschapsvaardigheden. Om ‘ons product’ te testen maakten we twee praktijksituaties. Hier kunnen we in contact komen met scholen die hieraan mee willen werken.’

Waar ben je naar op weg?

‘Naar een onderwijssysteem waarin minder nadruk ligt op cijfers. Cijfers zeggen zo weinig, toch ligt er zo’n focus op. Ik ben ervan overtuigd dat dat anders moet. Het portfolio is een mooie tegenhanger. Daarin is veel aandacht voor de groei die iemand doormaakt en de eigen reflectie daarop.’

Wat verwacht je van het LEF?

‘Toegang tot een breed netwerk. Het LEF schept daarnaast mooie kansen voor ons om ons project over de Bühne te krijgen. Zo gaan we op termijn hier ook een workshop geven om onze portfoliohandleiding meer op de agenda te zetten.’

*‘Praten over onze
portfoliohandleiding’*

Wie: *Maartje Dijkstra*, masterstudent
Onderwijs & Innovatie en onderzoeker

Waarom ben je hier?

‘Voor een bijeenkomst van de ChangeMakers, een groep leerkrachten en docenten die voor vernieuwing pleiten in het onderwijsstelsel. Als ChangeMakers komen we onder de vleugels van het LEF regelmatig bij elkaar. We vinden elkaar in gesprekken over hoe het anders kan, proberen dat elk op onze eigen plek te vertalen naar de praktijk en willen daarmee anderen inspireren.’

Waar ben je naar op weg?

‘Naar vernieuwing in het onderwijs. Het overgrote deel van ons onderwijsstelsel heeft zijn beste tijd gehad. Er is vanuit wetenschappelijk onderzoek al zoveel bekend over hoe het beter kan. Zo weten we bijvoorbeeld al lang dat we veel te veel stilzitten op school, en dat juist bewegen goed is voor het verwerken van informatie. Wanneer gaan we dat integreren in de praktijk? Daar wil ik graag een rol in spelen, door bijvoorbeeld andere mensen te begeleiden in hun denkproces.’

Wat verwacht je van het LEF?

‘Het is een inspirerende plek om samen te komen. Daarnaast is het LEF sparringpartner en facilitator. Zo zijn we het afgelopen jaar door de onderwijsbeweging ‘Operation Education’ van Claire Boonstra begeleid met een aantal prikkelende vragensessies. Die deden ons inzien dat het onderwijs anders kan; zoals variëren in de opbouw van vakken en kinderen selecteren op leeftijd.’

*‘Leren van elkaar als
ChangeMakers’*

>Meer weten?
Beluister de
podcast over de
ChangeMakers op:

'Samen een visie ontwikkelen voor opleiden'

Wie: *Erwin de Vos*, lerarenopleider Hogeschool Leiden

Waarom ben je hier?

'Voor een vergadering van ons samenwerkingsverband Samen Opleiden. Met acht verschillende schoolbesturen en de Hogeschool Leiden willen we samen toekomstige leerkrachten gaan opleiden. Dat doen we nu nog alleen, binnen de flexibele pabo, waarbij de opleiding voor 40 procent in de praktijk plaatsvindt.'

Waar ben je naar op weg?

'Naar een directere samenwerking tussen opleider en schoolbestuur bij het opleiden van leerkrachten. Die samenwerking zorgt ervoor dat opleiding en praktijk elkaar meer aanvullen.

Denk aan betere aansluiting van lesstof bij de praktijk en betere matches in stageplaatsing. Samen Opleiden is een landelijke beweging waar de overheid nog veel meer naartoe wil. Daar sta ik helemaal achter. Aan ons nu de uitdaging om het te implementeren in meer opleidingstrajecten van de pabo.'

Wat verwacht je van het LEF?

'Een inspirerende plek om samen te komen, om op een creatieve manier je visie te ontwikkelen. Daarnaast is het LEF voor mij echt een ontmoetingsplek. Ik kom professionals tegen uit alle hoeken en sectoren van het onderwijsveld. Gesprekken over betere inductietrajecten met beleidsmedewerkers, startende leerkrachten en schooldirecteuren vind ik bijvoorbeeld heel leerzaam.'

Bewegend leren naar een **hoger plan**

Bewegen tijdens het leren is leuk en nuttig, weten ze bij Bewegend Leren 2.0, een initiatief van de **Stedelijke Vakgroep Bewegingsonderwijs** Leiden. 'Kinderen leren beter met een dynamische schooldag, met hinkelpaden naar het klaslokaal en springsessies tijdens de rekenles.'

Dat bewegend leren goed kan zijn voor de leerprestaties, is al een tijdje bekend. Maar hoe precies, daar zijn nog veel vragen over. In Leiden zijn leerkrachten bewegingsonderwijs daarom het project Bewegend Leren 2.0 gestart om meer kennis over bewegend leren te verkrijgen en ervaringen te delen. Vanuit de Stedelijke Vakgroep Bewegingsonderwijs Leiden en met innovatiesubsidie van de Gemeente Leiden kijken zij welke cognitieve

en motorische voordelen bewegend leren kan opleveren voor leerlingen in groep 4. Aan het project doen tien basisscholen mee, met in totaal ongeveer 250 leerlingen: vijf van deze scholen gaan

'Wat is een goede balans tussen stilzitten en bewegen?'

drie keer in de week met bewegend leren aan de slag, terwijl de overige vijf basisscholen hun onderwijs in dezelfde periode onveranderd laten.

De initiatiefnemers zijn vakleerkrachten bewegingsonderwijs Sjoerd Jenninga (De Morskring, PROO) en Sander van Weerlee-Feenstra (Sint Josephschool, SCOL). Al jaren houden zij zich bezig met de vraag hoe bewegingsonderwijs beter kan, maar ook: hoe meer beweging in en rond het overige onderwijs zinvol en mogelijk is. Van Weerlee-Feenstra: 'Leerlingen zitten elke dag urenlang stil, terwijl het lang niet altijd ergens toe dient. Ze leren naar ons idee beter als ze een meer dynamische schooldag krijgen, met bijvoorbeeld hinkelpaden naar het klaslokaal, springsessies tijdens de rekenles en korte *energizers*, bewegingsoefeningen na een tijd stilzitten.'

Met hun initiatief willen de leerkrachten kijken welke ingrepen het beste werken. Jenninga: 'Wat is een goede balans tussen stilzitten en bewegen? Voor welke leerlingen werken bepaalde oefeningen het best? Op die vragen hopen we preciezere antwoorden te krijgen.'

Kennis uit onderzoek

Naar bewegend leren zijn de laatste jaren verschillende onderzoekspublicaties verschenen. Zo toonde onderzoeker Marijke Mullender-Wijnsma met collega's aan dat leerlingen door bewegingsoefeningen tijdens automatiserings- en herhalingsopdrachten van rekenen en taal mogelijk beter presteren. Ook kan bewegend leren gunstig zijn voor de executieve functies, zoals concentratie en taakgericht gedrag.

Mullender-Wijnsma: 'In ons onderzoek lieten we leerlingen in groep 4-5 drie keer per week 20-30 minuten bewegingsoefeningen doen tijdens reken- en spelopdrachten. Dit leidde op de korte termijn tot meer taakgericht gedrag en in het geval van rekenen en spelling zagen we zelfs na twee jaar nog effect.' Op basis van het onderzoek is de methode *Fit en Vaardig op School* ontwikkeld, waarmee ook scholen binnen Bewegend Leren 2.0 aan de slag zullen gaan. Mullender-Wijnsma: 'De methode biedt handreikingen voor als je zelf bewegend leren in praktijk wilt brengen. Belangrijk is dat je de les goed voorbereidt: koppel de oefeningen aan de leerdoelen en zorg dat leerlingen begrijpen waarom ze ineens moeten bewegen. Gebruik oefeningen waarbij kinderen zich echt moeten inspannen, maar zorg wel dat ze nog iets kunnen zeggen.'

Een aanname in het onderzoek was dat door het verhogen van de hartslag stoffen als adrenaline vrijkomen

‘4 keer springen
als het antwoord
op een som 4 is’

in de hersenen, waardoor de concentratie toeneemt. ‘Maar meer onderzoek is nodig. Een andere theorie is dat de fysieke activiteit een extra niveau geeft waarop de leerling de lesstof zich eigen maakt: naast auditieve en visuele informatie krijgt de leerling motorische informatie. De leerling zegt niet alleen het antwoord, maar voelt dit ook, bijvoorbeeld door vier keer te springen als het antwoord op een rekensom vier is. Meer experimenten zijn nodig om te kunnen bepalen welke theorie de effecten van bewegend leren het beste verklaart. Goed voor scholen om te weten is dat onderzoek in ieder geval nooit negatieve effecten heeft aangetoond: bewegend leren kan dus in ieder geval geen kwaad.’

Verzameling data

Binnen het project Bewegend Leren 2.0 verzamelen en vergelijken leerkrachten zelf data om de kennis over bewegend leren naar een hoger plan te tillen. ‘Dat is althans de bedoeling’, lacht Rosemarijn Merkus (Sint Josephschool, SCOL), groepsleerkracht en samen met collega Hester van der Meij (De Hobbit, PROO) verantwoordelijk voor de data-analyse tijdens het project. Rosemarijn: ‘We meten op twee manieren: we kijken naar de Cito-scores en doen een MQ Scan, een test waarbij leerlingen diverse motorische oefeningen doen, zoals balanceren, koprollen, slalom lopen en achteruit lopen. Zo hopen we zicht te krijgen op zowel cognitieve als motorische ontwikkeling.’ Sjoerd Jenninga: ‘Harde conclusies trekken zal lastig worden. Veel factoren spelen immers mee: de context van de school, de relatie tussen de individuele leraar en leerling, de kenmerken van de kinderen, enzovoorts. Als we een verschil in prestaties ontdekken, zal de grote vraag zijn: kunnen we deze resultaten

Tips voor bewegend leren

- ▶ Bereid de les goed voor: je wilt niet alleen kinderen in beweging brengen, maar ook dat ze iets leren. Koppel de oefeningen expliciet aan de leerdoelen.
- ▶ Maak tijdens de les duidelijk wat je van de leerlingen verwacht tijdens bewegend leren. Zorg voor oefeningen waarvan de hartslag omhoog gaat, maar waarbij leerlingen nog wel kunnen praten.
- ▶ Kijk goed hoe jouw leerlingen op bewegend leren reageren, en pas de oefeningen aan als je merkt dat ze misschien te ingewikkeld of vermoeiend zijn.
- ▶ Wil jouw school meer werk maken van bewegend leren? Dan kan het een goed idee zijn om je aan te sluiten bij een bovenschools netwerk voor het delen van kennis en ervaring, liefst in samenwerking met onderzoekers.
- ▶ Besef dat veel over bewegend leren nog niet bekend is. Meer onderzoek is nodig.

>Meer weten? *Beluister de radio
LEF podcast over bewegend leren 2.0*

herleiden tot bewegend leren? En zo ja, kunnen die resultaten dan ook iets betekenen voor andere scholen in ons netwerk?’ Ondanks de nog onbeantwoorde vragen is het enthousiasme voor bewegend leren groot: zowel leerlingen als leraren zijn er vaak erg over te spreken, merken ze in Leiden. Jenninga: ‘Leerlingen vinden het meestal ontzettend leuk om tijdens de les even fysiek actief zijn. Ze raken gemotiveerder voor de les, en dat voelt de leerkracht, die daar ook weer energie van krijgt.’ Mullender-Wijsma: ‘Wij merkten tijdens ons onderzoek ook dat leerlingen vaak graag de bewegings-oefeningen doen. Misschien ook niet zo vreemd als ze al lange tijd hebben stilgezeten. Beweging is doorgaans een welkome onderbreking.’

Vooruit kijken

Voor het praktijkonderzoek hebben de leerkrachten in totaal twee jaar. Maar nu al, nog vóór er resultaten bekend zijn, lopen de betrokken leerkrachten al over van ideeën over vervolgonderzoek. Sander van Weerlee-Feenstra: ‘Terwijl we hieraan werken, ontstaan er nieuwe vragen en ideeën. Wat als we andere oefeningen uitproberen, of leerlingen langere tijd volgen?’ De vonk is inmiddels overgeslagen op andere leerkrachten bewegingsonderwijs. Jenninga: ‘Ik krijg allerlei enthousiaste reacties van collega’s op andere scholen. Dat laat me zien dat we op de goede weg zijn. Wij zijn bezig met vragen waar ook anderen mee rondlopen.’ ■

Samen (kom je) verder

‘Ruimte houden om open te staan voor een vernieuwing’. Dat klinkt best vaag. Toch zijn leercoach **Maaïke van der Heide** en schoolleider **Annette ter Haar** enthousiast over de professionaliseringsmethode van het LEF die juist daar op hamert. ‘Je wordt geïnspireerd om het beste uit jezelf én de groep te halen, door open te staan voor de expertise, creativiteit en zienswijzen van anderen.’

Maaïke van der Heide is leercoach voor de opleiding Jeugd en Onderwijs, leercoach/assessor voor de zij-instroom van Pabo Hogeschool Leiden en lid van het kernteam van het LEF.

Annette ter Haar maakte vijf jaar geleden deel uit van het verkennerteam van het LEF en is nu directeur van de Daltonschool in Oegstgeest.

Wat moet je je voorstellen bij ‘ruimte houden?’

Annette: ‘Als je op een school werkt, word je opgezogen door alle dagelijkse dingen. Ook al heb je alles goed op orde: je houdt voortdurend ballen in de lucht en soms vliegen ze je om de oren. Omdat je steeds in het hier en nu bezig bent, kun je bijna geen afstand nemen. Toch is dat essentieel, zeker nu de toekomst door onder andere het lerarentekort en corona, onzeker is. Hoe ga je om met het onbekende? Ruimte houden gaat voor mij over *ervaren*. Ervaren dat er wel ruimte en tijd is om te experimenteren, om dingen opnieuw uit te vinden.’

Jij volgt met jouw docententeam een traject bij Ruimtehouders. Waarom?

Annette: ‘Toen ik vijf jaar geleden in het verkennersteam van het LEF zat, maakte ik er kennis mee. In een 24-uursessie leerde ik dat een goede kennismaking het zoveel makkelijker maakt om collega’s te vinden en te begrijpen. Toen ik met mijn eigen lerarenteam voor een visietraject stond, dacht ik: ik vraag of zij dat willen begeleiden.’

Wij zijn een klein team met 21 leerkrachten. Tien daarvan zijn nieuw. Tijdens de schooldag hebben we geen tijd om elkaar écht te leren kennen. In het visietraject, buiten de muren van de school wel; in een andere omgeving leren we elkaar (verlangens, ideeën, drijfveren) kennen en wisselen uit wat we met elkaar willen bereiken. Er is alle aandacht en ruimte voor de onderlinge verschillen, voor introverte en extraverte collega’s. Elke collega doet op zijn eigen manier mee, in zijn eigen tempo. Iedereen voelt zich vrij om zich te laten horen en te experimenteren. We leren hoe je samen innovatief en creatief kunt zijn.

Die lerende oriëntatie vind ik heel belangrijk omdat wij kinderen elke dag dingen leren die ze nog niet kennen. Volgens mij werkt dat alleen als je zelf ook die stap neemt. Als je alleen maar veilig werkt vanuit wat je kunt en wat je weet, dan vraag je iets wat je niet terugvindt bij de kinderen.’

Heb jij die ervaring ook, Maaïke?

Maaïke: ‘Ik volgde verschillende sessies binnen het LEF en merk dat als je mensen met verschillende visies bij elkaar zet, dat jou helpt om in een ander gedachtespoor te komen. Je zit soms zo vast in je eigen koker. De groep wordt geïnspireerd om open te staan voor elkaars perspectieven, voor andere oplossingen. Zo organiseren we nu elke maand een bijeenkomst voor het kernteam van het LEF waarbij iedereen een vraagstuk uit de eigen organisatie inbrengt en de andere kernteamleden helpen om een antwoord of stappenplan te bedenken. Samen kom je verder.’

Ruimte leren houden zorgt voor een wezenlijke verandering?

Maaïke: ‘Zeker. Alles wat je doet en zegt, heeft effect op hoe je je verhoudt tot de mensen om je heen. Openstaan voor andere gedachten en ervaringen brengt veel rijkdom. Privé merk ik dat gesprekken met vrienden die een andere mening hebben over bijvoorbeeld het coronabeleid of opvoedingsstijlen, mij laten inzien dat mijn manier van denken ook maar ‘een’ manier is, en dat die manieren naast

Het LEF en ruimtehouden

Ruimtehouders trainde onderwijsinnovators van het LEF in het begeleiden van innovatieprocessen. De training *Nieuwe ruimte voor leren* is een samenwerking tussen LEF en Ruimtehouders en wordt in het LEF gegeven. ‘Een onderwijsinnovatie vergt lef, creativiteit, experimenteren en leren. Je gaat namelijk iets anders dan anders doen. In zo’n proces maak je een golfbeweging, want je beweegt je tussen wat je weet en het onbekende. Daar ontstaan nieuwe inzichten en ideeën. Wij noemen dat *ruimte houden voor de golf*. Eigenlijk doet elke leerkracht dit dagelijks in de leerprocessen met leerlingen,’ zegt Hilde Swets, trainer en transitiecoach van Ruimtehouders. ‘Je realiseert je dat je niet alles van tevoren weet. En dat is precies wat je nodig hebt, want dan ga je openstaan voor andere perspectieven en toevalligheden. Zo word je creatief.’

elkaar kunnen bestaan. Met een ander idee, kun je evengoed elkaar tof vinden. In de relatie met collega’s en studenten merk ik dat ik hen echt wil begrijpen, en dat ik dat alleen kan doen, door ook hun perspectief te verkennen en te erkennen. Als leerkracht neem je jouw persoonlijkheid immers mee de klas in. Als jij openstaat voor wie zij zijn, heeft dat natuurlijk invloed op je leerlingen.’

Hoe doe je dat ‘openstaan voor wie zij zijn’?

Maaïke: ‘Door mijn aannames over anderen thuis te laten, en echt nieuwsgierig te zijn naar die ander. Je kunt het beschouwen als een canvas; ik laat de kwast en de verf bij de ander en met het stellen van vragen, kleurt die het canvas steeds meer in. Dat is heel anders, dan het voor die ander alvast vol schilderen, en dan zeggen: “dit ben jij, toch?” Zo’n houding inspireert leerlingen om zich ook open te stellen, om te kunnen leren.’

Lukt het om iedereen ruimte te geven?

Annette: ‘Niet altijd. Ik ben zeer praktisch ingesteld. Theorie vind ik leuk, maar ik wil het wel snel geregeld hebben: wat gaan we doen en hoe doen we dat? Ik vaar op energie. Als ik zie dat iemand er energiek ingaat, denk ik prima: ga. Maar er zijn ook mensen die op een andere manier werken en ook die mogen begeleiding krijgen. Ruimte houden leert mij om meer geduld in die processen te hebben en niet alles gisteren te doen.’

Maaïke: ‘Ook ik wil soms te snel schakelen, en vind ik *my way, the high way*. Dan fluit ik mezelf nog wel eens terug. Met het doordrammen van mijn zin, heb ik nog nooit een effectieve samenwerking gerealiseerd, en zo werkt dat, in mijn optiek ook de andere kant op.’ ■

26.000
50
1.750

Het LEF in cijfers

Het LEF heeft **60** onderwijs-events

1.100 nieuwsbrief abonnees

26.000 jaarlijkse websitebezoekers

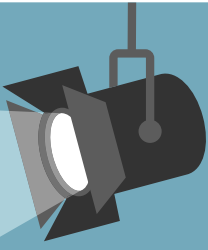
8.500 Radio LEF Luisteraars

1.750 Volgers op Social Media

2.500 deelnemers aan LEF-activiteiten.

Ook haalde het LEF **21** innovatieve eerder geïsoleerde onderwijsprojecten uit hun isolement.

Nacht van de Leraar 2022

Op 5 oktober 2022 vindt in Leiden de 7^e editie plaats van de landelijke Nacht van de Leraar, een initiatief van ICLON Universiteit Leiden om het prachtige beroep van leraar met elkaar te vieren. Het LEF organiseert deze Nacht op een bijzondere Leidse locatie waar je elkaar kan ontmoeten, kennis kan delen en elkaar inspireren. In april 2022 lanceert het LEF het thema en worden onderwijsprofessionals uitgenodigd inhoudelijk bij te dragen aan het programma.

> *Geniet na van vorige edities via www.nachtvandeleraar.nl*

“De diepere betekenis van onderwijs ontstaat tussen de regels van de geprogrammeerde lessen door. In die vrije ruimte, waar leerlingen en docenten elkaar ontmoeten, gebeurt zomaar het belangrijkste werk.”

Robert Viëtor, initiatiefnemer van het LEF

“Docenten staan altijd aan en zijn nooit klaar. Leer hoe je jezelf weer uitzet.”

Erwin de Vos, Hogeschool Leiden

Leiden2022

European City of Science

Leiden is in 2022 hoofdstad van de Europese wetenschap. Een jaar lang presenteert Leiden2022 een programma voor iedereen met een open en nieuwsgierige geest, vol wetenschap, kennis, kunst en kunde. Het LEF draagt bij aan dit programma met diverse activiteiten zoals het wetenschapscafé. In februari 2022 presenteren de Nederlandse inzendingen van *Science On Stage** in het wetenschapscafé hun onderzoeken.

> *Laat je alvast inspireren op: <https://leiden2022.nl>*

**Internationaal netwerk van leerkrachten Natuur en Techniek, Science en Bètavakken in po en vo.*

